

ALISHER NAVOIY MA'NAVIY MEROSINING UCHINCHI RENESSANS
POYDEVORINI QURAYOTGAN YOSH AVLOD MA'NAVIYATIGA
TA'SIRI

Gulova Anorgul Axtamovna

BuxDU "Yurisprudensiya va
ijtimoiy-siyosiy fanlar" kafedrasida dotsenti

Yuldosheva Ferangiz Rashid qizi

Tarix va yuridik fakulteti

"Ijtimoiy ish" ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8004647>

Annotatsiya: Butun umrini turkiy til mavqeyini ko'tarish, turkiy adabiyot imkoniyatlarini dunyoga tan oldirish, turkiy davlatchilik asarlarini mustahkamlash, jamiyatda haqiqat va adolat mezonlarini qaror toptirishga bag'ishlagan bobokalonimiz hayoti haqidagi ma'lumotlarning deyarli barchasi saqlanib qolgan. Xalq ichida bu zotning hayoti va faoliyati bilan bog'liq rivoyat va afsonalar ham talaygina. Chunki bunday zotlarning yashash tarzi, qilmishlari ibrat, aytmish so'zlari haqiqatdir.

Kalit so'zlar: adolat, avliyo, devon, siyosat, totuvlik, do'stlik

Har yil 9-fevral kuni butun O'zbekistonda buyuk bobokalonimiz hazrat Alisher Navoiyning tug'ilgan kuni keng miqyosda nishonlanadi. Barcha maktab va oliy o'quv yurtlarida, litseylarda va boshqa muassasalarda bu sana bayram qilinadi, Bu she'riyat bayrami, adabiyot bayramidir.

Alisher Navoiy millatimizni dunyodagi eng madaniyatli va ma'rifatli xalqlar qatoriga olib chiqqan ulug' siymolardan biridir. I.A.Karimov ham buyuk bobomizga yuksak ta'rif berib: "Agar bu ulug' zotni avliyo desak, avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri shoir desak shoirlarning sultonidir" – deydi.

Alisher juda kichik yoshlaridan she'r va musiqaga havas qo'yadi, olim-u shoirlar davrasida ulg'ayadi. Uning otasi temuriylar xonadoniga yaqin odamlardan edi. Ularnikiga zamonasining mashhur kishilari tez-tez kelib turishardi. Yosh Alisher uch-to'rt yoshlarida she'r yod olib, ko'plarni hayratga solgan. Besh yoshida maktabga borib, bo'lajak sulton Husayn Boyqaro bilan birga o'qigan.

She'rga, musiqaga mehri oshib, Farididdin Attor, Nizomiy Ganjaviy, Shayx Sa'diy, Xusrav Dehlaviy asarlarini sevib o'qigan. Ayniqsa Attorning "Mantiq ut-tayr" ("Qush nutqi") kitobi yosh Alisherning xayolini tamom egallab oldi. Bo'lajak shoir 7-8 yoshlaridan she'r mashq qila boshladi. Ikki tilda she'r yozdi, o'zbekchalariga "Navoiy", forschalariga "Foniy" taxallusini qo'ydi. "Navoiy"

“navo”-“kuy” so‘zidan olingan, “Foniy” esa forscha “vaqtincha” ma‘nolarni anglatar edi. O‘smirlik davrlarida Alisher o‘qishda va yozishda tinim bilmas, she‘r mutolaasidan charchamas edi. “Muhokamat ul-lug‘atyn” asarida o‘zing yoshlik chog‘ida o‘zbek va fors shoirlari nazmidan 50 ming bayt (100 ming misra) she‘rni yod bilganini yozadi. Shunday qilib, Navoiy 12 yoshlarida o‘z she‘rlari bilan zamonasining eng mashhur shoirlarini hayratga soldi. Masalan 90 yoshli Mavlono Lutfiy uning:

*Orazin yopg‘och, ko‘zundin sochilur har lahza yosh,
Bo‘ylakim paydo bo‘lur yulduz, nihon bo‘lg‘och quyosh,*

Satrlari bilan boshlanadigan bir she‘rini tinglab, qoyil qolgan edi. She‘r chindan ham go‘zal edi. Undagi xayol mislsiz edi. “Yor yuzini yopgach, ko‘zimdan har lahza yosh sochiladi. Bu go‘yo quyosh botganida yulduzlar paydo bo‘lgani kabidir”, - deb yozgan edi yoshgina shoir.

Umrining so‘ngi o‘n yili mobaynida ham Navoiy juda ko‘p badiiy, ilmiy, tarixiy asarlar bunyod etdi. Alisher Navoiy 1501-yilning 3-yanvar kuni Hirotda vafot etdi. O‘sha kuni butun mamlakat motam tutgan edi. Bobur nomidagi xalqaro jamoat fondi tashabbusi bilan bobokalon shoirimiz maqbarasida yangi qabr toshi o‘rnatildi va tevarak atrofi daraxtzor ko‘kalamzorlashtirildi, obodonlashtirildi. 1991-yil Toshkent shahridagi O‘zbekiston milliy bog‘ida, 2017-yili esa Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universiteti binosi oldiga shoirning yangi haykali o‘rnatildi. Bu uning Toshkent shahridagi uchinchi haykali hisoblanar edi.

Keyingi yillarda Tokio, Moskva, Boku shaharlarida ulug‘ o‘zbek shoirini haykali bunyod etildi. Shoir butun turkiy adabiyotda eng katta lirik va epik merosga ega qalamkash hisoblanadi. Navoiy - o‘zbek adabiyotida eng ko‘p ruboiy yozgan shoir. Uning o‘zbekcha ruboiylari “Xayin ul-maoniy”ning birinchi devoni- “G‘aroyib ul-sig‘ar”ga kiritilgan. Ularning umumiy hajmi - 133 ta.

Ulug‘ mutafakkir ayrim nasriy asarlarini ham she‘riy parchalar bilan bezab ketavergan. Adib nasrdagi fikriga isbot-dalil sifatida, unda ilgari surilayotgan fikr yoki g‘oyani yanada ta‘sirchanroq qilib yetkazish uchun she‘riy parchalar ham ijod qilaveradi. Shoir o‘zbek tilida 500 ga yaqin ruboiy bitdi. Uning forsiy devoni- “Devoni Foniy” da esa u janrning 100 ga yaqin namunasi mavjud. Ruboiy ijtimoiy-falsafiy qarashlarni aks ettirish, hayotining turli davrlarida sodir bo‘lgan voqea-hodisalar ta‘sirida ko‘nglida kechgan oniy tuyg‘ulari-yu chiqargan muhim xulosalarini ifodalashda shoirga juda qo‘l kelgan.

*G‘urbatta g‘arib shodmon bo‘lmas emish,
El anga shafiq-u mehribon bo‘lmas emish.*

*Oltun qafas gar ichra qizil gul butsa,
Bulbulg'a tikandek oshyon bo'lmas emish.*

Bu ruboiy barchamizga tanish va uni barchamiz maktabgacha ta'lim muaassasi dargohiga brogan kezlarimizdan boshlab yod olganmiz. Bu ruboiy "Xazoyin ul maoniy" ning "G'aroyib us-sig'ar" devonidagi ruboiylar tarkibiga kiritilgan. Navoiyshunoslikda, uni shoir taqdir taqozosiga ko'ra hozirgi Eronning Mashhad shahrida- musofirlikda yashagan davrida yozgan, deb hisoblanadi.

Ruboiyda musofirlik- begona yurtdagi Vatan hijroni-yu sog'inch ohangi ustuvor. Chunki "g'urbat" so'zi- musofirlik, begona yurtda yashash, degan ma'noni anglatadi. "G'arib" esa – anashu begona joyda yashayotgankishi. Odam o'zga diyorda shodmon, ya'ni xush-u xursand hayot kechirishi qiyin. 1-misra ana shun bir insoniy holatni ifodalab kelgan.

2-satrdan bu fikr dalil bilan isbotlandi: shodmon bo'lmaslikka sabab shuki, begona yurtning eli musofir- notanish odamga shafqat qilmas va aslo mehribonlik ko'rsatmas ekan... "O'zga yurtda shoh bo'lguncha o'z yurtida gado bo'l" degan maqol ham ma'nosiga ko'ra, ana shu ruboiy mazmuni bilan hamohanglik qiladi.

Ruboiyning 3- va 4- misralarida dastlabki ikki satrdan aytikgan yalpi fikrning qiyosiy isboti berilgan. Bulbul- dala-yu dasht, bog'-u bo'stonda erkin uchib yuradigan qush. Qafas uning asl makoni emas. Bu tutqunlikda u xuddi o'zga yurtda yashayotgan kishidek musofir. Garchi qafas oltindan yasalgan, ichida qizil gul bitgan bo'lsa ham, bu tabiatan gul oshig'i bo'lmish bulbulga hech ham tatimaydi. Chunki oltin qafas qizil guldandan ko'ra unga, tikanli bo'lsa ham o'z oshyoni- ma'qul. Qanday talqin qilinmasin, ruboiyda Vatandan ayriliq dardi qalamga olingan.

Alisher Navoiy butun hayoti davomida adabiy asarlarni siyosat bilan birlashtirgan. Yuqori mansabga ega shaxs bo'la turib, u mamalakat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy takomillashishiga katta hissa qo'shgan; ilm, fan, san'at rivojiga homiylik qilgan; tinchlik va totuvlik hukmron surishiga doim harakat qilgan.

Ko'rib turganimizdek, Navoiy merosi mavzu va janrlari bo'yicha turlicha. Uning asarlari XV asrdan hozirgi kungacha o'zbek adabiyoti rivoji uchun xizmat qilib kelmoqda. Asrlar davomida uning asarlari taqlid va ilhom manbai bo'lib kelmoqda.

Alisher Navoiy mumtoz adabiyotimizning markaziy siyosati. Turkiy adabiyotining eng ilg'or va bezavol yutuqlari shoir she'riyatida mujassamlashgan. Buni Ozarboyjonning benazir shoiri Muhammad Fuzuliy, turkman klassigi Mahdum quli, qozoq oqini Abay, qoraqalpoq yozma adabiyotining asoschilaridan

bo'lmish Berdaqning e'tiroflaridan ham anglash mumkin. Demak, Navoiy ijodi qardosh xalqlar bilan bo'lgan asriy aloqalar, do'stlik munosabatlarini yanada mustahkamlash va yangi pog'onalarga ko'tarishdagi o'ziga xos muhtasham asosdir. Navoiy va Jomiy o'rtasidagi ustozu shogirdlikni esa har qancha ibrat qilib ko'rsatsa, o'shancha kam. Chunki bunday hodisalar ko'hna tarix uchun ham kamyobdir.

Hozirgi vaqtdagi eng muhim muammolardan biri Navoiy asarlari tili va uslubining hozirgi kitobxonlar tushunishi uchun qiyin va murakkabligidir. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasida mamlakatimiz Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov bu masalaga keng jamoatchilikning e'tiborini tortib, o'zlarining prinsipial mulohazalarini bildirdilar. Biz bunday jiddiy xulosalar chiqarishimiz kerak. Chindan ham zamondoshlarimiz orasida Navoiy asarlarini o'qish va o'rganishga qiziqish, intilish kuchli. "Biroq shoir asarlari tilidagi qator murakkabliklar bu maqsadlarni amalga oshirishni og'irlashtirmoqda. Biz Navoiy asarlarini keng o'quvchilar ommasiga tushunarli qilishning yangi usullarini aniqlashimiz va bu sohada yangi rejalar tuzishimiz zarur. Biz shoir asarlarini ko'p miqdorda nashr etsag-u, lekin kitobxonlar ularni o'qib yaxshi tushunmasa, bu bugungi navoiyshunoslik fanimizga sharaf keltirmaydi".

Shunday ekan hozirgi o'sib kelayotgan yosh avlod ushbu madaniy, ma'rifiy boyliklarni asrab avaylamoqlari lozim. Ushbu asarlar bizga yetib kelguncha qanchadan-qancha mashaqqatlarni yengib hozirgi ya'ni o'sib ulg'ayib kelayotgan yosh avlodga yetib kelgan. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda buyuk bobokalonlarimizning bizga yozib qoldirgan asarlari, to'plamlari va madaniy boy meroslarining o'rni beqiyos. Yoshlar ongiga ushbu fikrlarni singdirish orqali kelajak avlodni adabiyot, she'riyatga qiziqish ruhida tarbiyalamoq joiz deb bilaman. Xulosa qilib aytsak, Navoiyning umrboqiy merosi el va elatlarni ezgulik, poklik, haqiqat atrofida jipslashtirishga qodir bo'lgan bebaho boyligimizdir.

Adabiyotlar:

1. S.Ahmedov, B. Qosimov. Adabiyot. Toshkent: Sharq, 2015. 174 b.
2. Y.Qozoqboyev, B. Qosimov. Adabiyot. Toshkent: Sharq, 2017. 365 b.
3. S.Olim, S.Ahmedov. Adabiyot. Toshkent: G'afur G'ulom, 2019. 351 b.
4. Hayitmetov A. Alisher Navoiy ijodini o'rganishning metodologik asoslari haqida. O'zbek tili va adabiyoti. Toshkent: 2001. 2-son.
5. Arboblar.uz
6. Ziyouz.com.kutubxonasi.

7. Sobirovich, T. B. (2023). Manifestations of Moral Threats in the Ideosphere of Uzbekistan and Their Prevention Strategy. *Asian Journal of Basic Science & Research*, 5(1), 103-108.
8. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. *Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST)*, 7(1), 149-157.
9. Sobirovich T. B. National Revival and Development Idiosphere of Uzbekistan. – 2023.
10. Sobirovich, T. B. (2023). MANIFESTATION OF CIVIL SOCIETY IN THE IDEOSPHERE OF UZBEKISTAN. *Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects*, 89-92.
11. Sobirovich, T. B., & Norman, Z. D. M. (2023). Harmony of National and Universal Values in Uzbekistan. *Harmony*, 7(1), 08-16.
12. Turdiyev, B. S. (2022). INTERPRETATION OF UNIVERSAL VALUES IN ZOROASTRIANISM. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1(7), 109-114. Sobirovich, T. B. Interethnic Harmony And Religious Tolerance- An Integral Part of The Ancient Traditions Of The Uzbeks.
13. Sobirovich T. B. National and universal principles of democracy // *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*. – 2022. – T. 12. – №. 1. – C. 334-338.
14. Sobirovich T. B. The implementation of human indicator reforms in Uzbekistan // *Asian Journal of Multidimensional Research*. – 2021. – T. 10. – №. 9. – C. 197-202.

